

De toegankelijkheid en de rol van het strand tijdens WO I

Erwin Mahieu

De toegang tot de zee was cruciaal in het ganse verloop van Wereldoorlog I. Stranden waren dan ook van het grootste strategische belang, al kregen ze ook heel wat andere functies toebedeeld. Vanaf oktober 1914 was het Belgische strand bovendien opgesplitst in een door de Duitsers bezet deel ten oosten van de IJzermonding en een strook achter de IJzer door de geallieerden onder controle gehouden. Uit wat volgt kan je als lezer zelf bepalen of er in 1914-18 nog een “strandleven” was en hoe die zandige strook België de vier moeilijke jaren doormaakte.

De kust bezet

Na de val van Antwerpen, op 10 oktober 1914, lag voor het Duitse leger de weg naar de Belgische kust open. Op 12 oktober werd Gent bezet en twee dagen later, op 14 oktober, marcheerden de troepen van von Beseler Brugge binnen. De kustplaatsen Zeebrugge, Blankenberge en Oostende volgden de dag daarop waardoor een belangrijk objectief van het aangepaste Duitse aanvalsplan bereikt was. Alhoewel de bezetting van de Vlaamse kust vóór de oorlog noch overwogen, noch voorbereid werd (zie ook De Meyer, dit nummer), had de Duitse marine nu de controle over de zuidelijke Noordzee in zicht. Door vanuit de havens van Oostende, Zeebrugge en Brugge duikboten en torpedoschepen in te zetten, kreeg onze kust groot strategisch belang.

In de eerste dagen van de bezetting consolideerden de Duitsers hun stellingen door geschut in te graven op o.a. de Oostendse Zeedijk. Ook plaatsten ze buitgemaakte kanonnen op strategische punten zoals hoge duintoppen in de veroverde kustplaatsen. De Duitse militaire overheid nam het bevel over de stad Oostende over en maakte de nieuwe regels aan de bevolking diets ondermeer m.b.v. “Bekanntmachungen” en “Befehlen”. Het eerste artikel in de “Bekendmaking” van 21 oktober van plaatscommandant Tägert in Oostende luidde als volgt: “De toegang van de Zeedijk en van het strand is verboden op het grondgebied van stad Oostende. De personen die op de Zeedijk wonen moeten voorzien zijn van een toegangs-bewijs”. De dag nadien, op 22 oktober komt reeds een

■ Als één van de eerste maatregelen genomen na de bezetting van Oostende verbood plaatscommandant Tägert het vrij rondwandelen op de Zeedijk. De hellingen die op de dijk uitgaven, werden versperd met o.a. badkarren aan elkaar ‘genaaid’ met prikkeldraad. We zien hier de Vlaanderenstraat in de richting van de Zeedijk (Collectie Erwin Mahieu)

aanvulling op deze maatregel: “Het is de inwoners van Oostende verboden lichten op de zee uitgevend te laten branden. De op zee uitgevende vensters moeten ’s nachts gedekt worden met stoors (n.v.d.r.: rolluiken) of gordijnen”. En daarmee is de toon gezet: het strand en de Zeedijk werden een exclusief Duitse militaire zone waar de aanwezigheid van burgers slechts bij uitzondering geduld of gedoogd wordt...

Het eerste treffen tussen geallieerde en Duitse strijdkrachten in Oostende greep plaats op 23 oktober 1914. Rond de middag losten twee Engelse torpedoschepen enkele salvo’s op de stad, waarna de aanval onmiddellijk door Duits geschut beantwoord werd. Officieren en soldaten zochten hals over kop dekking terwijl burgers, minder vertrouwd met het gevaar, bleven toekijken. Niettegenstaande het Duitse weerwerk troffen de Britten al na enkele minuten raak. Een granaat kwam terecht in de eetzaal van het Majestic Hotel en zaaide er dood en

vernieling. De beschieting van 23 oktober had als gevolg dat de genomen maatregelen van 21 en 22 oktober nog verstrengd en uitgebreid werden. Op 28 oktober vaardigde admiraal von Schröder volgend bevel uit ‘voor het verkeer van de inwoners op het Belgisch Kustgebied’:

- 1° De volle vrijheid van verkeer wordt afgeschaft.
- 2° Het plaatselijk verkeer in de straten wordt aan de volgende schikkingen onderworpen:
  - Het betreden van het strand en van de strandstraten wordt verboden.
  - De huizen van de strandstraten en de aanpalende huizen van de nevenstraten moeten ontruimd worden .

Om het bevel te doen naleven versperden de Duitsers de straten die op het strand en de zeedijk uitgaven, als het al niet gebeurd was, met in beslag genomen strandcabines. Aan zeezijde kwam vóór de cabins nog een rij zitbanken en vervolgens werd alles stevig aan elkaar genaaid met... prikkeldraad (zie foto!)

■ *Het strand van Oostende, desolaat en zonder badkarren, wordt in het voorjaar van 1915 heringericht met een badendienst voor militairen (Collectie Erwin Mahieu)*

“Verspätete kurgaste”

Oostende had echter veel meer te bieden dan louter strategische belangen. De roem van kuurstad Oostende was de Duitsers niet ontgaan. Het mondaine Oostende, dé ontmoetingsplaats van de gegoede burgerij tijdens de belle époque periode, kreeg met de bezetting een horde niet-uitgenodigd cliënteel over de vloer. Niettemin dachten de Duitse officieren en soldaten zich als kuurgasten te mogen beschouwen en al vlug werden postkaarten gedrukt die deze houding illustreerden.

Tevens verscheen in het voorjaar van 1915 op het Oostendse strand tussen Kursaal en Palace Hotel een badendienst voor militairen (zie foto p.77). Ook voor de burgerbevolking kwam er verandering. Op 7 mei 1915 deelde Burgemeester Liebaert aan de bevolking mee dat de Keizerlijke Duitse *Kommandantur* de toegang tot de Zeedijk langs en in de gaanderij toeliet van 8.00 uur tot 19.30 uur. De toelating ging in vanaf 8 mei en gold voor het gedeelte van de Zeedijk gelegen tussen de Koninginnelaan en de ingang van de renbaan. Op 13 mei werd het bericht nog lichtjes gewijzigd: het verkeer op de Zeedijk langs de gaanderij kreeg vrijgeleide tot 20.30 uur. De wijziging ging nog dezelfde dag in.

Het strand werd nu ingedeeld in met prikkeldraad afgebakende zones. De zone voor de officieren begon aan de helling aan het Kursaal en liep tot aan de Wenenstraat (heden Kemmelbergstraat). Burgers mochten

■ *Oostende was vóór de Eerste Wereldoorlog dé ontmoetingsplaats van de gegoede burgerij. Duitse soldaten, niet vertrouwd met het mondaine leven in Oostende van weleer, dachten zich nu als kuurgasten te mogen beschouwen. We zien drie militairen op een bank op de zeedijk. Ze worden voorgesteld als Verspätete Kurgaste in Ostende (Collectie Erwin Mahieu)*

het strand betreden tussen de Wenenstraat en het verlengde van de Koninginnelaan. Onderofficieren konden vrij beschikken vanaf de Koninginnelaan tot aan de strandtrappen vóór de zuilengalerij. De manschappen moesten het tenslotte stellen met de resterende zone vóór de zuilengalerij tot aan de grote helling vóór de toegang van het *Palace Hotel*. Kreeg iedere rang en stand zijn zone toebedeeld, ook de ter beschikking

gestelde uitrusting vertoonde onderling grote verschillen. De officieren konden, om zich om te kleden, gebruik maken van de luxe-cabines die op het strand in een rij vóór de zeedijk waren opgesteld (zie foto's p.77). Naast het lege strand, dat de burgers ter beschikking kregen (zie foto), mochten de onderofficieren van kostuum wisselen in gewone strandcabines. De soldaten tenslotte moesten gebruik maken van de zuilengalerij

om van tenue te wisselen. Maar de manschappen ontdeden zich liever van hun kleren op het strand of op het nabijgelegen strandhoofd. Van een zwembroek hadden ze ook al niet gehoord... De Oostendse burgerbevolking, die mocht wandelen in en langs de zuilengalerij, beklaagde zich dan ook vaak bij de burgemeester en de politiecommissaris over zoveel onwelvoeglijkheid. Zonder gevoel...

Oostende als "Lausebad"

Soldaten die er enkele maanden frontdienst op hadden zitten, konden zich enige tijd terugtrekken om te rusten en te recupereren. Regimenten die 'voorbeeldig' hadden gevochten kregen als extraatje een kort verblijf aan de kust. De eenheden werden dan per trein naar 'kuuroord' Oostende gebracht. Voor veel Duitse soldaten was het bezoek aan deze stad ook de eerste keer dat ze met de zee in aanraking kwamen. Afkomstig uit het Duitse binnenland was in vreedstijd de verre reis en het verblijf aan de Noordzee of Oostzee immers onbetaalbaar voor de minder gegoede klasse.

De militaire verlofgangers kregen in Oostende in de kortste keren een 'verplicht' bezoek opgelegd aan het *Palace Hotel*. Dit luxehotel aan de Zeedijk was door de Marine als "*Desinfektionsbad*" ingericht, om de soldaten toe te laten zich van hun kwelgeesten uit de loopgraven te ontdoen. Luizen (en ander ongedierte) waren bij de soldaten een echte plaag die onmogelijk kon uitgeroeid worden in de onhygiënische gevechtscampagnes. In de Duitse geest leefde echter de overtuiging dat de luizenplaag voortvloeide uit de contacten met ongedierterijke-volkere! Grondig geschrobd en met gedesinfecteerde kleren waren de manschappen voor eventjes bevrijd van hun ongenode gasten. Menig soldaat heeft toen op de muren van het sanitair complex in het *Palace Hotel* zijn vreugde geuit door er rijmdichten op neer te schrijven. Ook over Oostende deed toen een populair rijmpje de ronde: "*Ist es auch kein Weltbad heute – Machts als Lausebad uns Freude*".

Baden volgens stand, rang en regels

De badreglementen

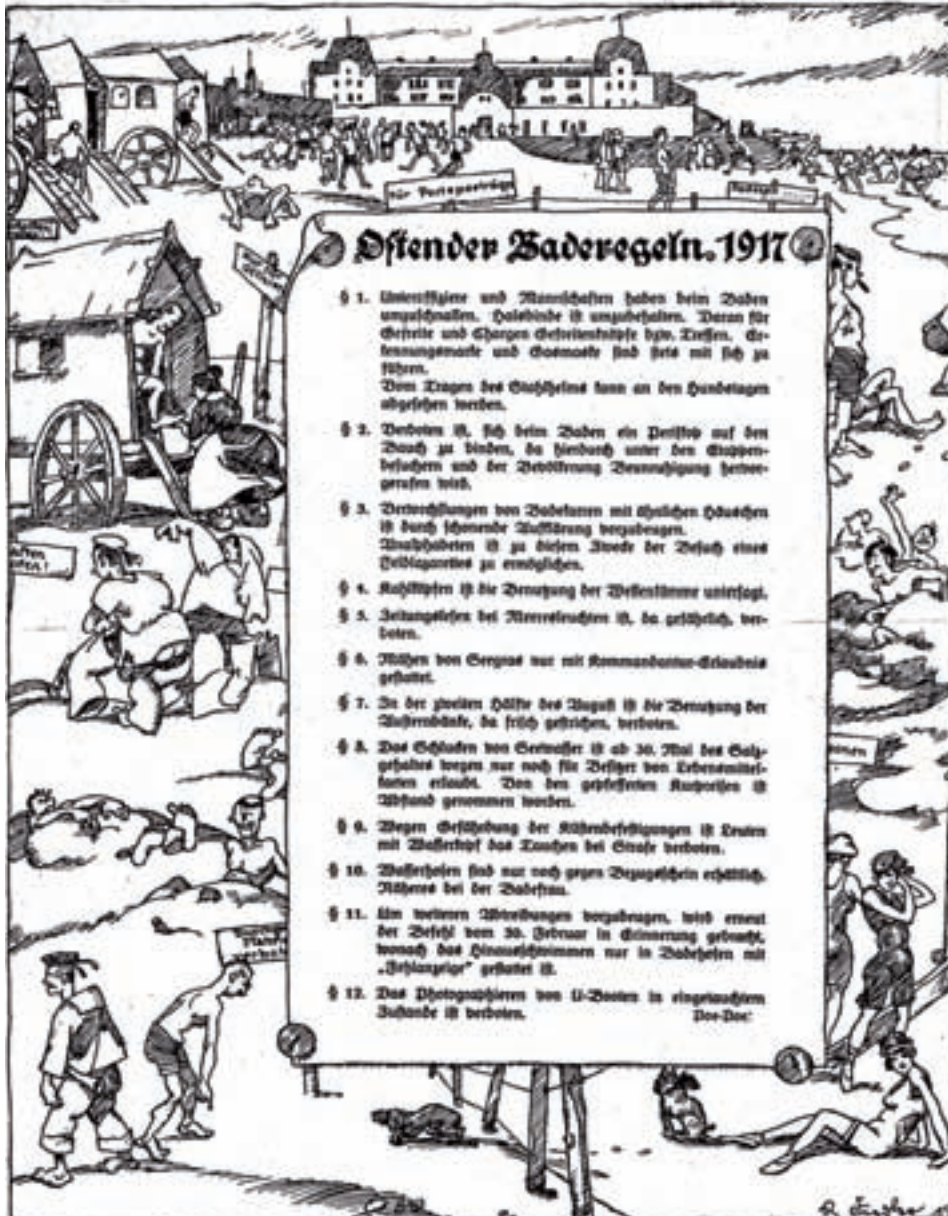
Duitsers die wilden pootje baden waren onderhevig aan een reglement. Aanvankelijk (zomer 1915) bestond het uit 9 bepalingen, in 1916 uitgebreid tot 11 artikelen. Zo werd de militairen op het hart gedrukt, wegens de sterke stroming, niet verder dan tot borsthoogte in het water te gaan (art. 1) en uitsluitend te zwemmen bij dood tij en vloed (art. 2). Baden was enkel en uitsluitend toegelaten in de aangeduide zone (art. 3). Bij iedere zone waarschuwden borden de bader voor mogelijk sterke stromingen.

■ Het contrast tussen de officierenzone en het strand voor de burgers. Een bord aan het begin van de vakkundig met prikkeldraad ingedeelde badzone duidt de exclusieve gebruiker aan: "Nur für Offiziere". Tegenaan de dijklooiing werd een rij badkarren geplaatst waar de officieren zich konden omkleeden vooraleer het zilte nat op te zoeken. Burgers mochten tevreden zijn dat ze op het strand getolereerd werden, maar over badkarren beschikten zij niet (Collectie Erwin Mahieu)

■ De foto werd genomen door F. Gerlach uit Berlijn en kreeg als titel: "Am Strande von Ostende". Eenmaal dat de manschappen op het strand waren, werd er ter plaatse uitgekleeft en volgde een bad in het zilte nat. Voor veel soldaten uit het Duitse binnenland was dat de eerste kennismaking met de zee (Collectie Erwin Mahieu)

■ “Ostender baderegeln 1917” verscheen op 15 augustus 1917 in “An Flanderns Kuste”. Het reglement is een persiflage op de vele voorschriften en op de verwaande en hooghartige houding van de officieren. Het mooiste stukje strand wordt door hen opgeëist en ze dulden geen gewone soldaten in hun nabijheid. De tekening laat geen twijfel: vier half verscholen bordjes maken duidelijk dat de zone vooraan links enkel bestemd is voor officieren. Op de voorgrond roept een officier zijn hondje die net bij een teefje (hondje met strik) op bezoek is geweest. De blik van de liggende baadster gaat in onze richting en spreekt boekdelen (Collectie Erwin Mahieu)

Het badstrand was verdeeld in vier zones (zie *Verspätete kurgaste*) en liep vanaf het *Kursaal* tot aan de ingang van het *Palace Hotel*. De soldaten kregen vers linnen en een zwembroek tegen een kleine vergoeding (art. 4). Het strand voorbehouden voor burgers was evenwel verboden voor alle militairen buiten hun dienst (art. 5). Boeien duiden de zwemzone aan en het toezicht op de manschappen werd uitgeoefend door een officier (art. 6). Het zwemmen zonder zwembroek en het zich omkleden op het strand was verboden (art. 7). Troepen die met het geweer naar het strand trokken, moesten deze tijdens het baden in het hippodroom achterlaten (art. 8). Bij een vliegtuigaanval

diende het strand onmiddellijk verlaten te worden (art. 9). Alarm en dreigende beschietingen werden dan weer via de sirene bekend gemaakt (art. 10); in een dergelijk geval kreeg de met toezicht belaste onderofficier bijkomende instructies (art. 11). Het reglement werd – op het zich omkleden op het strand en het naakt zwemmen door de manschappen na – meestal gedwee opgevolgd. Bij de manschappen was er geen gêne. Eens in peloton op het strand gearriveerd was het omkleden (lees ontkleden) snel gebeurd. Broek, vest en de rest van het tenue werden ter plaatse uitgetrokken en samen ging men in adamskostuum de zee in (zie foto p.77).

Grappige situaties

In het krantje van het *Marinekorps Flandern* “An Flanderns Kuste” verscheen in 1917 een persiflage op het badreglement. In “*Ostender Baderegeln 1917*” dreef de krant de spot met zowel de reglementen als met de baders zelf (zie onder). De tekst was als affiche uitgerold op een getekende scène van het toenmalige Oostendse strandleven. De tekening is van de hand van Richard Fiedler en de tekst is ondertekend met het pseudoniem Poe-Poe.

Poe-Poe steekt in zijn persiflage eerst van wal tegen militairen met graden. “*Ook tijdens het baden (met slechts een zwembroek aan) moeten ze hun ceinturen en sabels omgorden en hun galons en andere erkenningstekens bij zich houden. Een periscoop mag tijdens het baden niet gebruikt worden, teneinde geen paniek te veroorzaken. Badkarren mogen niet met soortgelijke huisjes (toiletten?) verward worden. Kaalkoppen mogen geen gebruik maken van een golvenkam en het lezen van de krant met behulp van de fosforescentie van de zee is verboden wegens te gevaarlijk. Zeegras mag alleen gemaaid worden mits toelating van de Kommandantur en de oesterbanken mogen in de tweede helft van augustus niet gebruikt worden omdat ze pas geschilderd werden. Vanaf 30 mei is het slikken van zeewater, wegens het zoutgehalte, enkel nog toegelaten aan dragers van een rantsoenkaart. Gepeperde seizoenprijzen blijven echter achterwege. Lieden met een waterhoofd mogen niet duiken om de kustverdedigingswerken niet te beschadigen. Zwembroeken zijn slechts te bekomen tegen afgifte van een “Schein” (= betaling of garantiebewijs). Om het afdrijven te voorkomen wordt het bevel van 30 februari in herinnering gebracht: zwemmen buiten de zone mag slechts in een zwembroek zonder merkteken. Het fotograferen van ondergedoken duikboten is verboden”.*

Zijn sommige grapjes in de persiflage van Poe-Poe misschien niet zo hoogstaand, dan is de tekening van Richard Fiedler veel subtieler (zie illustratie).

Voor wie de voorschriften op de affiche bedoeld waren is zonder meer duidelijk: boven de tekst is een bordje aangebracht met daarop “Für Portepeeträger”, het spottende synoniem voor officier. Rechts naast de affiche, in het zicht van de officieren, enkele dames... Onderaan de prent zien we hoe een officier zijn hondje ter orde roept na een bezoek aan een teefje (= hondje met de strik...). Een dame die zich op het strand heeft neer gevleid kijkt verleidelijk in onze richting. En de manschappen? Ver weg, ter hoogte van het *Palace Hotel*, ontkleden zij zich op het droge strand aan de vloedlijn om vervolgens braaf pootje te gaan baden in het zilte nat...

Strandbezoek als propagandamiddel

Samen op de foto

In het *“Kriegs-Album des Marinekorps Flandern 1914-1917”* wordt het *Marinekorps* voorgesteld als de beschermer van het bedreigde Kust-Vlaanderen. De agressoren zijn de Fransen en vooral de Britten, die het gebied onder vuur nemen en grote schade en verwoestingen aanrichten. Een staaltje pure propaganda. In het *“Kriegs-Album”* worden er ook enkele foto's gewijd aan het 'militaire' strandleven in Oostende. Eén foto toont het strand met in het water honderden badende militairen. De twee andere afbeeldingen tonen soldaten met zwempak in zee. Bij de foto's lezen we het volgende onderschrift: *“Oostende. Militärisches Badeleben. Viele Tausende deutscher Soldaten, auch von weit landeinwärts liegenden Truppenteilen, die früher vielleicht nie das Meer gesehen, fanden in den kühlen Fluten zur Sommerzeit Erfrischung und Stärkung”*. De soldaten hadden, met andere woorden, niet te klagen. De propaganda wilde in elk geval laten geloven dat ze het hier reuze naar hun zin hadden. Dit moest ook blijken uit foto's van soldaten op groot formaat afgedrukt en voorzien van 'passende legende' (zie onder), zoals uitgegeven door Paul Hoffmann & Co in Berlijn-Schöneberg....

Officieren en gezagdragers poneerden zich daarbij liefst als belangrijke en graag geziene kuurgasten. Ze eisten niet alleen het meest exclusieve deel van de Oostendse badzone op, ze wilden zich ook enkel omkleden in luxe cabines. En zoals het past bij mannen van aanzien laten ze zich in tenue fotograferen als souvenir voor thuis. Voor de manschappen stelde de Marine een reddingsboot met (onervaren) Duitse redders

■ Bij een dergelijke foto van het strand in Oostende met honderden 'losgelaten' soldaten schrijft men: *“Beginn der Bade-Saison in Ostende”*. De Duitse soldaten hadden als het ware de tijd om het nieuwe badseizoen in te leiden en hier rustig wat pootje te baden! (Collectie Erwin Mahieu)

■ Een postkaart die door de troepen vaak naar de 'Heimat' werd gestuurd is deze van een groep soldaten die op een badkar is geklauterd op het strand van Oostende. Het kostuum is nu een zwembroek, maar met het militaire hoofddeksel op. Met dergelijke postkaarten werd het thuisfront gerust gesteld en gesust zodat de oorlogsinspanningen konden blijven doorgaan (Collectie Erwin Mahieu)

■ Een niet-gebruikte reddingsloep als decorstuk met op de achtergrond het Koninklijke Chalet. De Duitse soldaten staan in zwemtenue met hun soldatenpet op, als onderdeel van hun badkostuum (Collectie Erwin Mahieu)

■ Drie officieren, gefotografeerd in hun badzone proberen niet-houterig over te komen. Nonchalant gezeten in een rieten zetel, met een emmertje (met "Oostende" op) tussen de benen en vergezeld van een Oostends jongetje, willen ze de indruk geven geëerde en welgekomen gasten te zijn (Collectie Erwin Mahieu)

ter beschikking. Voor de overige delen van het strand – deze van de officieren en onderofficieren – moest Oostende opdraaien. De Oostendse (ervaren) redders hadden nu een nieuw cliënteel: Duitse officieren in zwembroek... Het verschil tussen onervaren en ervaren redders resulteerde op 6 september 1915 in de verdrinkingsdood van 11 soldaten. Hoe vaak de reddingsboot gebruikt is om drenkelingen uit het water te redden weten we niet, maar steevast was hij één van de geliefde decorstukken (met het Koninklijke Chalet op de achtergrond) als geslaagd strandkiekje (zie foto).

Dat het *Marinekorps* zichzelf graag voorstelde als de beschermer van het bedreigde Kust-Vlaanderen konden we zien in het "*Kriegs-Album des Marinekorps Flandern 1914-1917*". Maar ook officieren waren niet schuw om zich te gedragen als geëerde en geliefde gasten. De burgerbevolking – en vooral kinderen – werden er al eens bijgehaald om de foto extra luister te geven.

■ Vlaamse strandvissers poseren voor een (verplichte) foto. Een soldaat van de Marineabteilung bekijkt de vangst. De houterig poserende vissers met respectievelijk een sleepnet en drie steeknetten voldoen aan de wensen van de fotograaf, maar uit niets blijkt dat ze maar één voet in het water hebben gezet (Collectie Erwin Mahieu)

■ *'De Electricien draad' op de grens tussen België en Nederland. Op deze foto van het strand in Knokke, zien we dat hij zelfs doorloopt tot aan de waterlijn. Gaandeweg de oorlog werd de afstering verhoogd en uitgebreid. Aanvankelijk was ze ongeveer 1,50 m hoog, later verhoogd tot circa 2,50 hoogte. Circa 500 mensen overleefden een aanraking met de draad niet (Collectie Erwin Mahieu)*

Duitse soldaten en strandvisserij

De militaire bezetting van de kust en het verbod van admiraal von Schröder (28 oktober 1914) voor de burgerbevolking om het strand te betreden betekende het einde van de strandvisserij. De beschietingen en vooral de vrees van de Duitsers dat de burgers wel eens "signalen" zouden kunnen geven aan vijandelijke oorlogsschepen waren de oorzaak van dit verbod. Alhoewel de strandvisserij geen actieve beoefenaars meer had trosselde de fotograaf van het *Marinekorps* op een gegeven moment enkele strand vissers met uitrusting op voor een "actiefoto". De foto diende om afgedrukt te worden in het *"Kriegs-Album des Marinekorps Flandern 1914-1917"*. Daaruit moest dan de interesse blijken van de Duitse militairen voor onze streekeigen manier van vissen. Vijf houderig poserende strandvissers met respectievelijk een sleepnet en drie steeknetten voldoen aan de wensen van de fotograaf, maar uit niets blijkt dat ze maar één voet in het water hebben gezet (zie foto).

Wat met de stranden elders langs de kust

Blankenberge, met zijn vele hotels, was voor de Duitse bezetter ideaal om in te kwartieren. Ook hier werd de dijk exclusief Duits militair gebied, mocht de burgerbevolking niet op het strand komen en kregen Duitse soldaten badkarren en een badendienst ter hunner beschikking om 's zomers in zee te zwemmen. Om de nodige veiligheid aan de manschappen te garanderen vorderde de *Kommandantur* de

lokale strandredders. Kennelijk werd later het een en ander versoepeld en mochten burgers nu wel op het strand van 13 uur tot zonsondergang. De zone tussen Hotel Bürgerhof en Hotel Excelsior (ongeveer tussen Kursaal en Pier) bleef evenwel exclusief voor militairen bestemd. Op 23 april 1917 merkte *Leutnant und Platzmajor Letz* op dat deze regels soms werden overtreden en van dan af werden ouders verantwoordelijk gesteld voor het negeren van de bevelen door hun kroost. Zo luidde de niet mis te verstane boodschap van Lt Letz: *"Blankenberge den 23 april 1917. Aan het gemeentebestuur van Uytkerke.*

Er zijn in den laatste tijd herhaaldelijk lieden, bijzonderlijk oude visschers vóór 1 ure op het strand aangetroffen. Bovendien worden dikwijls kinderen en volwassene personen in de door schild als gesperd aangeduide ruimte tusschen het Hotel Bürgerhof en het Hotel Excelsior aangetroffen. Dientengevolge is het nastaaende nogmaals openbaar bekend te maken:

Het betreden van het strand is aan alle burgerpersonen vóór 1 ure 's middags en an het intreden der duisternis streng verboden. Het betreden der door schild afgesperd gedeelte der strandwandeling en van het strand tusschen het Hotel Bürgerhof en het Hotel Excelsior is ook verboden. Vóór kinderen die dit bevel overtreden zijn de ouders verantwoordelijk. Overtreding wordt in ieder geval vanaf heden af als zware ongehoorzaamheid gestraft.

Auf Befehl. Get: Letz, Leutenant u. Platzmajor".

Het neutrale Nederland bleef gevrijwaard van Duitse bezetting. Om de vlucht naar het

noorden vanuit ons land en de toenemende smokkel in de eerste maanden van de oorlog een halt toe te roepen, legden de Duitsers op de grens tussen beide landen een afstering onder hoogspanning aan. "Den Electricien draad" liep vanaf het strand in Knokke (zie foto), via een gebied ten noorden van Antwerpen tot helemaal in Aken. De werkzaamheden namen een aanvang op 31 maart 1915. Op 31 augustus 1915 zette men de afstering in Knokke onder hoogspanning. Via het strand naar Nederland vluchten of smokkelen was voortaan onmogelijk.

Bronnen

- *"Die Besetzung der flandrischen Küste durch die Marine war im Frieden nicht mobil-machungsmäßig vorbereitet oder auch nur erwogen worden"* (blz.1) in: Schulze Erich Edgar, *Das Marinekorps in Flandern 1914-1918*, Berlin, 1923, 32 p.
- Bekendmaking op blz. 12 in: Oostende gedurende de Duitse bezetting, Uitgave A, 15 October 1914, Oostende, 16 p.
- Bericht op blz. 14 in: Oostende gedurende de Duitse bezetting, Uitgave A, 15 October 1914, Oostende, 16 p.
- Bevel op blz. 11 in: Oostende gedurende de Duitse bezetting, Uitgave B, 15 October 1914, Oostende, 16 p.
- Het 'bevel' van admiraal von Schröder van 28 oktober '14 bevatte acht punten. In het artikel werden enkel deze bepalingen weergegeven die betrekking hadden op de toegankelijkheid van het strand (en de zeedijk).
- Bericht op blz. 10 in: Oostende gedurende de Duitse bezetting, Uitgave K, 15 October 1914, Oostende, 16 p.
- Bericht op blz. 11 in: Oostende gedurende de Duitse bezetting, Uitgave K, 15 October 1914, Oostende, 16 p.
- Elleboudt A. & Lefevre. Oostende onder de Duitse bezetting 1914-1918, Oostende, z.d., 570 p. (blz. 270)
- *"Der Krieg hat uns mit ungezieferreichen Völkern in Berührung gebracht,..."* (blz. 44) in: An Flanderns Küste, *Kriegszeitung für das Marinekorps, 1916-1918*, 498 p.
- Het rijmpje vonden we op blz. 44 in: An Flanderns Küste, *Kriegszeitung für das Marinekorps, 1916-1918*, 498 p. Vertaling volgens Elleboudt en Lefevre: "Is het ook geen wereldbad heden, het maakt als luizenbad ons blijde" op blz. 274 in: Oostende onder de Duitse bezetting 1914-1918, Oostende, z.d., 570 p. Vrij vertaald met oog voor het rijm: "Alhoewel geen kuurplaats heden, maakt het ons als luizenbad tevreden"...
- Elleboudt A. en Lefevre, Oostende onder de Duitse bezetting 1914-1918, Oostende, z.d., 570 p. (blz. 269)
- Elleboudt A. en Lefevre, Oostende onder de Duitse bezetting 1914-1918, Oostende, z.d., 570 p. (blz. 270)
- De persiflage verscheen op 15 augustus 1917 op blz. 275 in: An Flanderns Küste, *Kriegszeitung für das Marinekorps, 1916-1918*, 498 p.
- Bootsmanmaat Richard Fiedler, geboren te Lückenwalde op 1888, diende voor het uitbreken van de oorlog bij de Hochseeflotte. Hij was een getalenteerd tekenaar en dat werd ook opgemerkt door het Marinekorps Flandern. Op hun verzoek zou hij tal van illustraties maken in het korpsblad "An Flanderns Küste". Hij stierf op 17 augustus 1918 ten gevolge de verwondingen opgelopen door een ontplofte geallieerde vliegtuigbom in Brugge (blz. 474, An Flanderns Küste).
- *"Kriegs-Album des Marinekorps Flandern 1914-1917"*, herausgegeben von der beiden Ersten Pfarrern des Marinekorps. Ev. Marinepfarrer Koene und K. Marinepfarrer Dr. Frins. Selbstverlag der Marine-Bucherei des Marinekorps, Oostende, 192p.
- *"Ostende, Militärisches Badeleben"*, en "Beim Baden im Meere" op nlz. 44 en 45 in: *"Kriegs-Album des Marinekorps Flandern 1914-1917"*
- Elleboudt A. en Lefevre, Oostende onder de Duitse bezetting 1914-1918, Oostende, z.d., 570 p. (blz. 272)
- Notulen college burgemeester en schepenen Blankenberge dd. 01/10/1915: vermelding dat de strandredders op bevel van de Kommandantur werden aangesteld in augustus en september 1915.
- Afstering onder hoogspanning in: Hans Sakkers, Johan den Hollander en Ruud Murk, *De Holland Stellung*, 2011, 264 p.